TĚLESNÁ VÝCHOVA NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH PRAKTICKÝCH V HISTORICKÉM POHLEDU

Alena Lejčarová

Fakulta tělesné výchovy a sportu, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika

Předloženo v květnu 2011

Cílem tohoto příspěvku je nastínit vývoj tělesné výchovy vyučované na speciálních školách určených primárně pro děti s lehkým mentálním postižením. Těmito institucemi jsou míněny základní školy praktické (dříve zvláštní školy), které existují již od roku 1948.

Z analýzy historických i současných legislativních dokumentů a dalších pramenů týkajících se vzdělávání dětí se specifickými vzdělávacími potřebami vyplývá v podstatě neměnná tendence v týdenní dotaci výuky tělesné výchovy. S určitými výjimkami (zejména v obdobích 1953–1960 a 1978–1993) zůstávají ve vzdělávacím programu v každém ročníku tři hodiny týdně. Změny jsou zaznamenány spíše v obsahovém zaměření a organizačních záležitostech pojících se s výukou. Tento fakt souvisí bezpochyby se společenskými změnami ve všech oborech lidské činnosti a z postupného vytváření a vylepšování právních podmínek pro vzdělávání osob se speciálními vzdělávacími potřebami.

S ohledem na množství a rozpracovanost přijatých zákonných ustanovení a předpisů lze konstatovat, že po zlomovém roce 1989 se na jedince se specifickými vzdělávacími potřebami, resp. s lehkým mentálním postižením zaměřovala legislativa podstatně více než v minulých obdobích.

Klíčová slova: *zvláštní škola, speciální školství, lehké mentální postižení, tělesná výchova, školská legislativa.*

ÚVOD

Postavení tělesné výchovy (TV) ve speciálně-pedagogické péči, resp. v edukaci dětí s mentálním postižením (MP) se z hlediska historického vývoje odvíjí do jisté míry z obecné společenské péče poskytované těmto jedincům.

O prvním cíleném pokusu působit na osoby s MP pohybovou výchovou, resp. tělesnými cvičeními můžeme hovořit v souvislosti se zakládáním ústavů pro tyto jedince v období humanismu, kdy se zvyšovala úroveň odborné péče nejen medicínské, ale i výchovné a vzdělávací. Naším historicky nejvýznamnějším ústavem pro mentálně postižené bylo Ernestinum v Praze (1871), jehož zakladatel dr. Karel Slavoj Amerling (1807–1884) mj. propagoval tělesnou činnost svých chovanců (Valenta, 1991).

Již přes 140 let je pak TV organickou součástí výchovy a vzdělávání dětí s MP na školách v českých zemích. Na její vývoj měly vliv zejména tělovýchovné směry, rozvoj sportovního hnutí, významní pedagogové a speciální pedagogové, kteří zdůrazňovali význam tělesných cvičení ve výchově, dále pak celkový politický a sociální vývoj české společnosti (např. potřeba brannosti apod.), poznatky z oblasti sportovních věd aj.

POČÁTKY POVINNÉ ŠKOLNÍ TĚLESNÉ VÝCHOVY ŽÁKŮ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

Institucionalizovanou školní výchovu (ve školách obecných) řeší legislativně říšský zákon z roku 1869, který i pro děti s postižením zavádí povinnou školní docházku, avšak § 23 současně připouští, že povinnosti chodit do školy jsou zproštěny na čas nebo natrvalo děti „*stížené neduhem duchovním nebo těžkým neduhem tělesným, jenž vadí účelu vyučovacímu anebo návštěvě školy*“. Pro vyučování „*neplnosmyslných*“ či méně nadaných dětí, kde to poměry vyžadovaly, mohly být zřízeny zvláštní pomocné nebo podpůrné třídy (3. odst., § 6, Řád školní a vyučovací č. 159 ř. z. z 29. 9. 1905).

První pomocná třída pro žáky s MP¹ byla na našem území zřízena při staroměstské obecné dívčí škole u sv. Jakuba (dnešní Základní škola praktická a Praktická škola Karla Herforta v Josefské ulici) v Praze v roce 1896 z iniciativy univerzitního profesora Jana Šauera z Augenburku a měla tři oddělení (Eisová,

¹ Kromě dětí s MP zde však tehdy byly i děti s jinou vadou, především sluchovou. Děti se sluchovým postižením byly do základních škol praktických, resp. zvláštních škol, zařazovány i za socialismu, neboť tím, že nekomunikovaly, byly považovány za mentálně postižené.

1983). V prvním oddělení (1.–3. třída) se podle redukovaných učebních osnov pro 1. třídu obecných škol vyučovalo 20 hodin týdně, z toho byla jedna hodina TV, ve druhém oddělení (4.–5. třída) celkem 24 hodin týdně, z toho dvě hodiny TV, ve třetím oddělení 26 hodin týdně, z toho opět dvě hodiny TV (Mauer, 1917). Třída neměla právní statut, ani učební plán a osnovy.

V roce 1919 byl ústředním školním inspektorem Ministerstva školství a národní osvěty jmenován Josef Zeman (1867–1961), který se významně zasloužil o rozvoj pomocných škol. Požadoval důkladné poznání žáka s MP učitelem spojené s jeho individuálním přístupem k žákovi a propojení tělesné a rozumové výchovy, zdůrazňoval důležitost TV a ručních prací, kde se žáci učí obratnosti a rozvíjí se jejich osobnost. Obsah TV měly tvořit prostocviky, nápravné cviky, rytmický tělocvik, hry, zpěv, vycházka, cvičení smyslů a hygiena (Zeman, 1928). Vyvrcholením Zemanových celoživotních snah bylo vydání učebních osnov a jednotných výchovných směrnic (1928) pro všechny tehdejší typy speciálních škol a vydání zákona č. 86/1929 o pomocných školách (třídách), který konstituoval pomocné školy jako větev normálních obecných škol, upravoval jejich řízení státem a jako první řešil otázku povinné školní docházky dětí s MP do speciálních škol na základě „úředního zjištění“ (Bednářová, 1973). Šlo zpravidla o samostatné školy s vlastní správou a většinou i s vlastní budovou. Maximální počet dětí v jedné třídě pomocné školy (§ 5, odst. 1) se ustanovil na 20 (v obecné škole to bylo 45), což je pro výuku nejen TV poměrně vysoké číslo. Vezmeme-li v potaz také fakt, že vzdělávání učitelů na těchto školách nebyla v té době věnována dostatečná pozornost (blíže viz Ludvík, 1954), představoval tělovýchovný proces pro většinu pedagogů pravděpodobně náročný úkol.

V rámci zmíněných učebních osnov, které platily až do roku 1949, se v TV kladl důraz na cvičení v přírodě, na využívání nápodobivých her na nižším stupni, pohybových her na středním stupni a na stupni vyšším cvičení postřehu, pozornosti a obratnosti se stálým zřetelem na snadnou unavitelnost žáků s postižením (Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské i pro školy (třídy) pomocné, 1937).

Po roce 1945 se konaly přípravy k vydání zákona o jednotné školské soustavě. Největší nedostatky byly v té době právě na pomocných školách, a to především v Praze. Nejenže většina těchto institucí byla organizována jako třídy při obecných školách, ale jejich umístění a vybavení bylo podle Ludvíka (1954) přímo výsměchem názvu „pomocná škola“. Těmto školám se dostávalo jen vyřazeného nábytku (velmi rozdílného typu), místnosti (navíc malých rozměrů) jim byly přidělovány, pokud je již nikdo nepotřeboval. K tomu ještě nepříznivým vlivem působil názor některých „pedagogů a znalců školství“, kteří pokládali další existenci pomocných škol za zbytečnou. Brzy po roce 1945 se však Praha

s největšími nedostatky velmi rychle a energicky vyrovnala a podle jejího vzoru i ostatní města. Dne 1. 6. 1945 došlo k osamostatnění dosavadních tříd a zřízení samostatných pomocných škol. Počínaje rokem 1945 byly postupně tyto školy lépe vybavovány (Ludvík, 1954).

TĚLESNÁ VÝCHOVA V KONTEXTU VÝVOJE ZÁKLADNÍ ŠKOLY PRAKTICKÉ PO ROCE 1948

Zvláštní škola, resp. základní škola praktická (ZŠP)², tak jak ji známe v dnešním pojetí, vznikla v roce 1948 přejmenováním tehdejší Zemanovy *pomocné školy* (kvůli hanlivosti termínu), a to na základě zákona č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství. Ten zrušil starý školský systém a zavedl zcela nové uspořádání vzdělávací soustavy, do níž začlenil školství pro „defektní“ mládež³. Díky tomuto zákonu došlo k pozitivnímu ovlivnění vývoje péče o děti a mládež s MP (síť ZŠP se začala rozšiřovat⁴). Jeho totalitně centralistický charakter však nedovoľoval existenci alternativního a soukromého školství a co se týče např. zařazování dětí do ZŠP, tyto již do nich nemohly být přijímány na přání rodičů, nýbrž tam byly zařazovány národním výborem (státní správou) po komplexním

² Školským zákonem č. 561/2004 Sb. a prováděcí vyhláškou č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných se zvláštní škola stala základní školou praktickou. Pro lepší srozumitelnost a přehlednost textu však dále používáme jen termín základní škola praktická.

³ Zřizoval školy především pro mládež tělesně vadnou a s vadami smyslů a řeči, duševně a mravně vadnou, postiženou chorobami a umístěnou v léčebných ústavech a ozdravovnách.

⁴ Rychlý růst počtu ZŠP v Československu byl prezentován jako znak vyspělosti státní péče o jedince s MP. Velký počet těchto speciálních vzdělávacích institucí se odvíjel mj. od faktu vzniku mnohých málotřídních škol z důvodu pokrytí co největšího území a dosažitelnosti a rovněž od uplatňování tzv. „nové koncepce“ na základních školách od školního roku 1976–1977 (Matějček, 1991).

Rozvinutý systém evidence zdravotního postižení, kdy měli lékaři povinnost hlásit dítě se zdravotním postižením tehdejšími orgánům státní správy, neznamenal jistotu objektivního posouzení zdravotního stavu a vzdělávacích potřeb dětí. Naopak přinášel velkou míru voluntarismu a subjektivismu při jejich diagnostikování. Běžně byly do speciálních zařízení a škol umísťovány i děti, jež prokazatelně nebyly postižené, či se jednalo o jiný druh, popř. stupeň postižení, než který byl u dítěte oficiálně uveden a potvrzen (Michalík, 2001).

vyšetření. Povinná školní docházka byla na základě tohoto zákona devítiletá (Nejedlý, 1948).

Podle nových učebních osnov se v ZŠP začalo vyučovat od počátku školního roku 1949/50. Učební osnovy s učebním plánem a organizační řád ZŠP byly vydány zvláštním výnosem Ministerstva školství, věd a umění z 22. září 1949 jako část pátá učebních plánů a učebních osnov pro školy I.-III. stupně, vyhlášených výnosem Ministerstva školství a osvěty ze dne 31. července 1948. Zvláštní pozornost měla škola věnovat plnění pětiletého plánu ve výchovné a vyučovací práci škol Československé republiky. Na rozdíl od škol národních neplatilo pro ZŠP podpůrné vyučování.

Žáci byli rozděleni do čtyř stupňů – přípravného, nižšího, středního a vyššího. Pokud na škole žáci některého stupně chyběli, nebyl tento stupeň zřízen. O zařazení žáků do stupňů a do tříd rozhodovala učitelská porada. Přitom se dbalo na to, aby v téže třídě byli pokud možno žáci téhož stupně nebo ne příliš vzdálených mentálních schopností. Jestliže byli ve třídě žáci různých stupňů, tvořil každý stupeň oddělení. O přestupu žáků do jiného stupně nebo třídy rozhodovala učitelská konference podle jejich zjištěných schopností.

Na středním a na vyšším stupni víceřídnicích škol mohl učitel vyučovat předměty, pro které měl zvláštní způsobilost nebo zájem, i v několika třídách.

„Učitel musí přihlížet k poruchám pohybových schopností žáka, pečovat o jejich nápravu a o překonávání různých zlovyků, které se u žáků zvláštních škol (resp. ZŠP – pozn. autora) často vyskytují“ (MŠVU, 1949, 6). Vzhledem k snadné unavitelnosti žáků se mohla upravovat délka jednotlivých vyučovacích jednotek.

Pro každý učební předmět byl stanoven celkový počet týdenních vyučovacích hodin. Učitelské sbory určily, jak nejvhodněji rozdělit vyučovací dobu na časové jednotky v jednotlivých učebních předmětech a stupních podle poměrů školy. Na přípravném a nižším stupni se mohl zavést volný rozvrh hodin po usnesení učitelské konference, na středním a vyšším stupni se souhlasem okresního školního inspektora. Na základě usnesení učitelské porady šlo jedné týdenní hodiny využít jako volné hodiny a aby tím nebyl zkracován čas jen jednomu předmětu, měla být volná hodina ubírána střídavě různým předmětům. Na středním a vyšším stupni víceřídnicích škol mohl učitel vyučovat předměty, pro které měl zvláštní způsobilost nebo zájem, i v několika třídách.

V TV se na vyšším stupni dělili žáci zpravidla do vyučovacích skupin podle pohlaví. Při malém počtu žákyň šlo zařadit do takové skupiny i žákyň středního stupně. Dívčí skupinu měla podle možností vyučovat učitelka.

Jako jeden z mnoha úkolů a cílů TV byl definován úkol překonávat nechuť k tělesnému pohybu. Zvýšená pozornost se měla věnovat nápravným cvičením,

neboť se u žáků ZŠP projevují často i tělesné vady nebo dispozice k jednostrannému tělesnému vývoji (MŠVU, 1949, 19).

Učební osnovy TV v přípravném stupni zahrnovaly celkem šest hodin týdně a obsahovaly – pohybové hry návodné a hry s pravidly; cviky sebeobsluhy; cviky přímivé a vyrovnávací; chůze, běh, skok, poskoky, lezení, prolézání, chytání a nošení; jednoduchá rytmická cvičení; řad, dvojstup, chůze v zástupu i ve dvojstupu; vycházky do vzdálenosti 1 km. Učební osnovy TV na nižším, středním a vyšším stupni zahrnovaly tři hodiny týdně.

Vzhledem k celkovému stáří žáků měl nižší stupeň v TV zásadně plnit úkoly 1. a 2. postupného ročníku národní školy s omezeními, která vyplývala ze snížené chápavosti dětí a jejich menší obratnosti. Vzhledem k celkovému tělesnému stavu žáků měl střední stupeň v TV přiměřeně plnit úkoly 3.–5. postupného ročníku národní školy opět s omezeními. Na vyšším stupni byli obvykle žáci ve věku žáků školy střední. Proto se výběr učiva řídil učebními osnovami TV na střední škole opět s omezeními, plynoucími z omezených psychických funkcí a obratnosti žáků. Protože se u žáků ZŠP také často projevovaly tělesné vady, bylo nutno pro ně vybírat cviky po dohodě s lékařem.

Pokud měli žáci zájem navštěvovat zájmový kroužek např. sportovního charakteru, mohl být otevřen při minimálním počtu šesti žáků středního (týdenní dotace 2 hodiny) a vyššího stupně (týdenní dotace 4 hodiny) téže školy. V rámci nepovinného vyučování šlo také zřídit kroužek nápravné TV⁵, do něhož se přijímali i žáci přípravného a nižšího stupně. Musely být zajištěny spolupráce lékaře a odborné vedení kroužku (vedl ho učitel, mohl mu asistovat odborník z řad neučitelských). Žáci středního stupně mohli navštěvovat dva kroužky, jestliže jeden z nich byl buď kroužek nápravy vadné výslovnosti, nebo nápravné TV.

Na přípravném a nižším stupni ZŠP se mohl zavést volný rozvrh hodin po usnesení učitelské konference, na středním a vyšším stupni se souhlasem okresního školního inspektora. Pokud byl obvod školy příliš rozsáhlý, šlo zavést se souhlasem okresního školního inspektora částečné nebo úplné nedílné vyučování dopolední.

Na základě zákona ze dne 24. dubna 1953, č. 31 Sb. o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon), resp. *základních směrnic o zřizování, organizaci a správě škol pro mládež vyžadující zvláštní péči* mělo být ve třídě pro děti

⁵ Jde o specifickou formu TV, která se zabývá zdravotně oslabenými jedinci s trvalými nebo dočasnými odchylkami tělesného vývoje, tělesné stavby a zdravotního stavu, které nedovolují plnit osnovy TV v plném rozsahu. Má preventivní, popř. rehabilitační účel. Žáci ji navštěvovali na základě doporučení školního lékaře. Pojetí i název předmětu se postupně změnil z nápravné TV na zvláštní TV; v současnosti používaný termín zní zdravotní TV.

s MP zpravidla nejvýše 15 žáků. Ministerstvo školství a osvěty v dohodě s ministerstvem financí stanovilo, za jakých podmínek lze pro vyučování některým předmětům dělit třídu na skupiny. Škola měla osm ročníků, TV byla dotována dvěma hodinami týdně. Co se týče rozvrhu hodin, na ZŠP, kde byly převážně děti externí, zavádělo se dle možnosti nedílné vyučování dopolední (jednoduchá frekvence), ale tak, aby na jedno půldenní nebylo stanoveno více hodin než pět. Na školách při dětských domovech bylo třeba při stanovení rozvrhu hodin přihlídnout též k potřebám domova, aby pracovního dne dítěte bylo co nejúčelněji využito. Proto mohla být výuka TV (a pracovního vyučování) stanovena někdy na hodiny odpolední.

V té době byly mnohé ZŠP zřizovány jako školy internátní. Ty měly zabezpečovat, „aby se duševní práce žáků a pobyt v místnosti denně a pokud možno za každého počasí dostatečně vyrovnávaly sportem, pobytem a fyzickou prací na čerstvém vzduchu“ (Teplý, 1963, 6). Za nejdůležitější prostředek fyzického a psychického rozvoje dítěte s MP byla tedy kromě předmětů polytechnického charakteru a pracovního vyučování považována TV.

Na základě zákona o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon) ze dne 15. prosince 1960, č. 186 Sb., vznikly také učební osnovy pro ZŠP, jež byly schváleny výnosem Ministerstva školství a kultury ze dne 30. června 1961. Byly rámcové (Popelář, 1964). Předměty byly v učebním plánu zastoupeny úměrně možnostem žáků (Teplý, 1963). Cca třetinu času zaujímal mateřský jazyk (29 %), asi pětinu matematika (18,5 %), předměty společensko-přírodovědné asi osminu (12,6 %) a výtvarná, hudební a tělesná výchova skoro pětinu (18,5 %). Více než pětina vyučovací doby se věnovala pracovnímu vyučování a jeho koordinaci s předměty polytechnického charakteru a TV (21,4 %). Učební plán zahrnoval celkem tři hodiny TV⁶ v každém ročníku. Zájmové kroužky byly plánovány pro 7.–9. ročník po dvou hodinách.

Ve třídě ZŠP mohlo být nejvýše 15 žáků. Pro vyučování TV šlo rozdělit třídy 6.–9. ročníku na chlapecké a dívčí skupiny spojením žáků nejbližších ročníků; počet skupin TV však nesměl být vyšší než počet tříd ve škole.

Ve školním roce 1976–1977 vstoupila v platnost nová výchovně-vzdělávací soustava, která se významně dotkla i ZŠP. Pro veřejnost se změnila na výuku množin. Přetvořily se osnovy, na učitele i žáky byly kladeny stále větší nároky. Cílem této tzv. „nové koncepce“, z níž vycházel školský zákon z roku 1978, bylo

⁶ Součástí osnov byla i příprava na sportovní soutěž „Atletický čtyřboj zvláštních škol“, která od roku 1960 probíhá každoročně až dodnes. Je vyvrcholením celoroční práce v rámci povinných i nepovinných forem školní TV a končí vždy národním finále. Soužejí se v těchto disciplínách: běh 60 m, běh 800 m/1500 m, hod míčkem, skok do dálky, a to jak v jednotlivcích, tak ve čtyřčlenných družstvech (Karásková, 2005).

vybudování všeobecně vzdělávací polytechnické desetileté střední školy, což by bylo i v souladu s obdobnými koncepcemi ostatních zemí socialistického prosovětského bloku. Uplatňováním této „nové koncepce“ na základních školách nastal pro řadu žáků, zejména se vzdělávacími problémy vyvolanými lehčími stupni MP či nepodnětným sociálním prostředím, velký problém se zvládnutím učiva; mnozí z nich proto skončili zbytečně v ZŠP. Svou negativní roli sehrával i vysoký počet žáků ve třídách (Matějček, 1991).

Značné rozdíly mezi rozumovou úrovní žáků ZŠP, jejich pohybovými dovednostmi a pracovními návyky i rozdíly ve společenské přizpůsobivosti byly a jsou příčinou heterogenosti žakovských kolektivů v jednotlivých ročnících ZŠP, což nezbytně vyžaduje odlišný přístup při výchově a vzdělávání jednotlivých skupin těchto žáků, na což jsme mj. upozornili v souvislosti s jejich rozdílnou motorickou výkonností (Lejčarová, 2007, 2008a, 2008b). Proto se v pojetí ZŠP v roce 1978 zavedla diferenciaci na typ A a B, přičemž počínaje školním rokem 1981–1982 se pedagogický proces uskutečnil v praxi již v tomto novém pojetí. Největším přínosem diferenciaci byla možnost poskytnout všem žákům takové vzdělání, které bylo adekvátní jejich více či méně omezeným schopnostem. Ovšem podle Černé et al. (1995) nebylo toto dostatečně koncepčně připraveno a experimentálně ověřeno, takže docházelo k řadě chyb. Také učitel byl podle osnov ve své práci vázán poměrně náročnými požadavky. Málo byly využívány alternativní výchovné a vzdělávací metody a různé netradiční formy přístupu k žákům. Velkým nedostatkem byla také izolovanost ZŠP od škol běžných. Situace byla zvláště nepříznivá na vesnici – žáci ZŠP museli dojíždět nebo byli umísťováni do ZŠP internátních. O zařazování žáků do ZŠP rozhodoval podle vyhlášky č. 95/1978 Sb. okresní (obvodní) národní výbor příslušný podle místa bydliště žáka.

Podle učebních osnov ZŠP typu A se vyučovali mentálně postižení žáci rozumově vyspělejší, u nichž se dalo předpokládat, že po absolvování ZŠP získají odbornou kvalifikaci na zvláštním odborném učilišti. Podle učebních osnov ZŠP typu B se vyučovali mentálně postižení žáci rozumově slabší, jejichž příští pracovní a společenské začlenění bylo závislé na řízení jinými osobami, avšak byli schopni samostatně pracovat. Tito žáci nebyli přijímáni do zvláštních odborných učilišť, nýbrž plnili povinnou 10letou školní docházku absolvováním závěrečných tříd zřizovaných při ZŠP, popř. i při zvláštních odborných učilištích (Slomek, 1987). Profesionální cíl předpokládal tedy zácvik na některé jednoduché práce a zařazení na práce pod vedením a dohledem nebo do chráněné dílny.

Třídění žáků do kategorií A–B se provádělo od 4. ročníku ZŠP, na základě jejich dlouhodobého, systematického a komplexního pozorování. Cílem bylo

vytvoření žákovských kolektivů přibližně stejné výkonnosti, což umožňovalo splnění stanoveného výchovně-vzdělávacího programu převážnou většinou žáků. Učební osnovy byly tedy koncipovány tak, aby žáci požadavky zvládli, mohli postupovat do vyšších ročníků bez opakování a tím absolvovat všech osm ročníků ZŠP. Tato koncepce předpokládala správnou pedagogickou diagnostiku v prvních třech ročnících, aby ti žáci, jež neměli předpoklady absolvovat ZŠP podle požadavků osnovy varianty A, byli zařazeni k výuce podle osnov varianty B (Zemková, 1982; Prokeš, 1987). První tři ročníky byly tedy tzv. diagnostické.

Diferenciace osnov byla zaměřena na předměty naukového charakteru. Osnovy „výchov“, tedy i TV, nebyly diferencovány; diferenciace se měla zajišťovat přímo při hodinách rozdílným zadáním úkolů, podle stupně zvládnutých dovedností. Např. tělocvikář neměl třídit děti podle rozumových schopností, nýbrž vytvářet skupinky podle stavu výkonnosti žáků v TV. Výjimku tvořila výtvarná výchova, resp. její druhá složka – základy technického kreslení (Stanka, 1983).

Při diferenciaci vyvstala otázka, jak organizačně zajistit výuku ve variantě B. Pokud k tomu byly podmínky, vytvořila se samostatná třída žáků vyučovaných podle osnov varianty B. Nebylo-li to možné, pracovalo se se žáky vyučovanými podle osnov varianty B ve třídě individuálně.

Při TV se od 6. ročníku chlapci a děvčata vyučovali a dodnes mají vyučovat odděleně, ovšem v praxi tomu tak nebývá, a to zejména z toho důvodu, že na ZŠP je mnohem méně dívek než chlapců (uvádí se až o 20 %) a organizačně zajistit výuku by bylo dosti problematické.

Učební plán ZŠP pokrýval v optimálních proporcích všechny základní oblasti vzdělávání a výchovy, které byly zastoupeny takto (Zemková, 1982) – jazykovědná oblast (český jazyk) 28 %, společenskovední (vlastivěda, nauka o společnosti) 5,8 %, matematicko-přírodovědná (matematika, vlastivěda, nauka o přírodě) 25,6 %, esteticko-výchovná (výtvarná a hudební výchova) 7,2 %, pracovní (pracovní vyučování) 19,4 %, tělovýchovná (tělesná výchova) 9 %, ostatní (doplňovací hodiny) asi 5 %. TV nesla název Tělesná a sportovní výchova a celkem jí bylo v osmi ročnících povinné školní docházky věnováno 19 hodin týdně (tři hodiny týdně v prvních třech ročnících, od 4. ročníku již jen dvě hodiny týdně). Zájmové kroužky byly žákům nabízeny v týdenní dotaci dvou hodin až od 6. ročníku.

Novinkou při výuce na ZŠP bylo zavedení tzv. komplexních předmětů, kam patřila nauka o společnosti, nauka o přírodě a výtvarná výchova. Komplexní předměty se skládaly z několika předmětových složek, např. nauka o společnosti obsahovala zeměpis, dějepis a občanskou nauku. V hodině nebyly zastoupeny vždy všechny složky, učitel mohl věnovat určité delší období jedné složce a pak přejít na další. Do nauky o přírodě patřil přírodopis, fyzika a chemie. Výtvarná

výchova se skládala z výtvarné výchovy v klasickém slova smyslu a ze základů technického kreslení (Stanka, 1983).

K další změně proti dosavadnímu učebnímu plánu došlo zařazením doplňovacích hodin (2), kterými se od 4. ročníku rozšiřoval počet vyučovacích hodin v jednotlivých předmětech podle potřeb žáků, až do celkového počtu hodin, stanoveného učebním plánem pro jednotlivé ročníky. O využití těchto doplňovacích hodin ve prospěch těch předmětů, ve kterých je třeba hlubšího výkladu a procvičení látky, rozhodoval třídní učitel.

Při úpravě vyučování postupovaly ZŠP podle platných předpisů pro základní školy (Vyhláška MŠ CSR č. 93/1978 Sb., o základní škole) s těmito odchylkami (Zemková, 1982):

- Oddělení zvláštní TV se zřizovalo při počtu alespoň pěti žáků – pokud klesl počet pod pět, oddělení se rušilo. Nejvyšší počet v oddělení byl osm žáků.
- Ze zdravotních důvodů, popř. z jiného zvláštního důvodu mohl být žák úplně nebo zčásti osvobozen od vyučování některému předmětu, tedy i TV, a to buď na celý školní rok, nebo na jeho část.

Další učební plán a osnovy tehdy osmileté ZŠP vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČSR 24. července 1989 pod č. j. 17 185/89-201. Týdenní dotace „Tělesné a sportovní výchovy“ činila v prvních třech ročnících tři hodiny, ve 4.–8. ročníku pak jen dvě hodiny. Opět zde sice byla možnost dvou doplňovacích hodin týdně od 4. ročníku, avšak zřejmě málokterý učitel je využíval pro potřeby TV. Nepovinné zájmové kroužky (např. „Sportovní hry“) se nabízely v týdenní dvouhodinové dotaci až od 6. ročníku, zřejmě jako „náhrada“ za relativně povinnou⁷ „Individuální logopedickou péči“ vyučovanou v prvních pěti ročnících (dvě hodiny týdně).

Těžiště výchovně-vzdělávacího obsahu na ZŠP bylo a je v předmětu český jazyk a literatura. Vzhledem k budoucímu uplatnění žáků v praxi jako manuálních pracovníků má pak největší rehabilitační význam pracovní vyučování. V učebním plánu z roku 1989 zaujímalo 19 % vyučovacího času. Byl rovněž kladen důraz na spojení TV s brannou připraveností žáků.

Učební osnovy z roku 1989 obsahovaly i ustanovení pro školy bez vlastního tělovýchovného zařízení. Takové školy měly vytvářet co nejpríznivější materiální a organizační podmínky ke spontánním tělesným cvičením v areálu školy, např. budováním vlastních hřišť s jednoduchým zařízením, využíváním blízkých areálů zdraví, popř. podílením se na jejich zřizování.

⁷ Žáci, kteří byli do individuální logopedické péče vybráni, se museli výcviku povinně účastnit.

Jako složka tělesné a sportovní výchovy se konaly místo vyučování dvakrát v roce cvičení v přírodě v rozsahu 3–4 hodin, která se zaměřovala na osvojení přirozených cvičení (chůze, běh, lezení, skoky, házení, úpolové a branné hry) a přispívala k procvičování a prohlubování některých odborně technických poznatků a dovedností z turistiky, branné, dopravní a zdravotní výchovy. Třídy se pro výuku TV měly vzhledem k odlišnosti fyziologického vývoje i k rozdílům úrovně pohybových schopností a dovedností rozdělovat na oddělené skupiny chlapců a dívek, a to ve věku 11–14 let (nikoliv tedy podle ročníků). Vyučovací jednotky tělesné a sportovní výchovy se nespojovaly v dvouhodinovky (výjimky povolil Okresní národní výbor jen ve zvláštních případech pro cvičení ve vzdálenějších tělocvičných objektech a hřištích – přes 500 m).

V 1. a 2. ročníku byly podle učebních osnov zařazeny tyto tematické celky – pořadová cvičení, kondiční cvičení, průpravná cvičení, rytmická gymnastika a tanec, akrobacie, atletika, základní činnosti sportovních her, drobné pohybové hry, plavání, dopravní výchova. Ve 3. a 4. ročníku se navíc přiřadila turistika. V 5.–8. ročníku byla TV tematicky rozdělena na poznatky z tělesné kultury, pořadová cvičení, průpravná, kondiční, koordinační a kompenzační cvičení, drobné a průpravné pohybové hry, sportovní gymnastika, rytmická gymnastika, atletika, sportovní hry, cvičení v přírodě, lyžování, bruslení, plavání.

Vzdělávání dětí s MP probíhalo v naší zemi do roku 1989 pouze v rámci speciálního školství, právní řád školskou integraci (v dnešním pojetí) neupravoval a nepočítal s ní.

TĚLESNÁ VÝCHOVA V KONTEXTU VÝVOJE ZÁKLADNÍ ŠKOLY PRAKTICKÉ PO ROCE 1989

Přechodné období let 1990–2000, charakterizované hledáním humánních cest pro výchovu a vzdělávání dětí s MP, probíhalo ve znamení integrace. Dominantní záležitost představoval posun žáků s MP ze speciálních škol do škol běžného typu (Teplá, 2003).

V zájmu zpřístupnění vzdělávání žáků s lehčím MP v místě jejich bydliště bylo od roku 1991 umožněno otevřít nižší stupeň ZŠP při základní škole v místech, kde nebyla ZŠP, za předpokladu, že tam existovaly prostorové a materiální podmínky a byla zajištěna odborná výuka speciálním pedagogem. Při ZŠP mohly být od téhož roku zřizovány také třídy pomocné školy (dnešní základní školy speciální), které umožnily vzdělávání i dětem s těžším MP. Pomocné třídy se podle § 4 odst. 4 vyhlášky MŠMT ČR o speciálních školách a speciálních ma-

teřských školách č. 399/1991 mohly zřizovat nejen při ZŠP, ale také při ústavech sociální péče.

ZŠP zřizoval na základě § 6 odst. 1 písm. a/ zákona č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů, školský úřad, na základě § 14 odst. 6 výše citovaného zákona měla tuto možnost i obec. Druhá možnost vytvářela předpoklad pro praktické řešení integrace žáků s MP do běžných škol (viz vyhláška MŠMT č. 291/1991 Sb., o základní škole).

V roce 1993 byly MŠMT ČR, odborem 24 – speciálních škol schváleny učební osnovy pod č. j. 15835/93-24 ze dne 27. 4. 1993. Tyto osnovy byly zpracovány na základě potřeb učitelů, kteří požadovali osnovy rámcové, flexibilní a přiměřeně náročné, tak aby byly splnitelné pro většinu žáků ZŠP. Byly proto koncipovány jako otevřený a pružný systém, umožňující postupné rozšiřování a prohlubování vědomostí a dovedností žáků. Aby bylo možné respektovat jejich individuální pracovní tempo, nebyly v učebních osnovách předepsány časové dotace pro jednotlivá témata. Učitel tak měl možnost volněji disponovat časem, čímž získal prostor pro vlastní pedagogickou tvořivost a používání netradičních metod a forem výuky.

V učebním plánu ZŠP z roku 1993 byl tedy počet hodin pro jednotlivé povinné předměty (vyučované od 1. do 3. ročníku) uveden pouze procentuálně. Učitel tak mohl lépe přizpůsobit náplň hodin svému učebnímu programu, respektovat psychický stav dětí apod. Měl možnost volby mezi pevným a volným, pružným rozvrhem. Pevně byly zakotveny pouze hodiny TV (tři hodiny týdně od 1. do 9. ročníku), aby bylo možno plně využít i tělocvičny. Zájmové kroužky nebyly žákům v 1.–3. ročníku vůbec nabízeny, ve 4. ročníku bylo možné navštěvovat nepovinný kroužek jednu hodinu v týdnu, od 5. ročníku pak dvě hodiny. Nově se pro žáky s trvale nebo přechodně změněným zdravotním stavem zřizovalo oddělení zdravotní TV v dotaci dvou hodin týdně (1.–9. ročník). Od 4. ročníku bylo možno využít k posílení kteréhokoli předmětu jednu doplňovací hodinu týdně.

V 7.–9. třídách se doporučovalo zvýšit podíl výuky v některém sportovním odvětví (např. specializace na basketbal, fotbal apod.) se zřetelem k materiálním podmínkám školy, personálním předpokladům, zájmům a úrovni žáků. Od 7. ročníku se rovněž doporučovalo oddělit výuku TV chlapců a dívek s následnou diferenciací obsahu učiva, přičemž šlo provést i vertikální spojování tříd. Vzdělávací obsah učiva učebních osnov TV byl pak soustředěn do celků podle druhů tělovýchovných činností (základní poznatky z TV, průpravná kondiční, kompenzační a relaxační cvičení, gymnastika, atletika, sportovní hry, plavání, turistika a pobyt v přírodě, bruslení, lyžování, netradiční pohybové akti-

vity). V každém celku byla orientačně označena vhodnost zařazení do výuky 1.-3. (nižší stupeň), 4.-6. (střední stupeň) a 7.-9. ročníku (vyšší stupeň).

Od roku 1997 se vyučovalo dle Vzdělávacího programu zvláštní školy (č. j. 22 980/97-22, platný od 1. září 1997). Jeho záměrem bylo poskytnout učitelům nejen programovou a koncepční oporu pro jejich práci, ale zároveň vytvořit dostatek prostoru pro vlastní pedagogickou tvořivost, uplatnění zkušeností a využívání nových netradičních forem a metod výuky. Novým nepovinným předmětem se stala dramatická výchova. Vzdělávacím program byl koncipován tak, aby fungoval jako otevřený a pružný systém, aby bylo možno respektovat individuální pracovní tempo žáků. Předpokládal i jiný přístup k hodnocení a klasifikaci žáků. Pro žáky na nižším stupni šlo proto doporučit používání širšího slovního hodnocení. Podle pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy, č. j. 10 788/96-22, bylo možno provést ve vzdělávacím programu určité změny a po jejich schválení odborem speciálních škol MŠMT ČR podle upraveného vzdělávacího programu pracovat.

V učebním plánu ZŠP z roku 1997 se s ohledem na výuku povinné TV nic nezměnilo (zůstaly tři hodiny týdně od 1. do 9. ročníku). Nadále platila možnost využít od 4. ročníku k posílení kteréhokoli předmětu jednu doplňovací hodinu týdně. Ředitel mohl nově vzhledem k podmínkám školy upravit učební plán až do výše 30 % bez překročení týdenní dotace hodin. Nepovinné předměty mohly být zavedeny od 1. ročníku; zařazovaly se nad rámec týdenní dotace povinných předmětů. Ředitel školy mohl koncipovat nepovinné předměty po dohodě s vyučujícími podle podmínek školy a podle zájmu žáků. Výběr a počet nepovinných předmětů nebyl pro žáka omezen. V dodatku k učebnímu plánu byly pro žáky 1.-9. ročníku doporučeny tyto nepovinné předměty – *zdravotní TV*, dramatická výchova, sborový zpěv, výtvarné činnosti, *pohybové a sportovní aktivity*, náboženství; pro 7.-9. ročník pak navíc ještě logopedická péče, odborné kurzy (první pomoc, fotografování aj.), základy cizího jazyka (konverzace).

ZŠP umožnil § 3 odst. 11 vyhlášky MŠMT ČR č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách, otevřít speciální třídy pro žáky jiného stupně či typu postižení, speciální třídy pro žáky s více vadami, speciální třídy pro žáky s autismem včetně experimentálních rehabilitačních tříd pomocné školy. V návaznosti na tyto třídy otvírají ZŠP i speciální školská účelová zařízení, především speciálně pedagogická centra pro mentálně postižené a přípravný stupeň pomocné školy. Výuka TV by se pak s ohledem na tyto skutečnosti měla adekvátně přizpůsobit.

O zařazení žáka do ZŠP či o jeho přefazení rozhodoval od roku 1997 podle vyhlášky 127/1997 Sb. již ředitel školy, zařazení však bylo podmíněno souhlasem rodičů či zákonných zástupců dítěte. Tím se formálně podařilo „odstranit“

základní problém ZŠP v 80. a 90. letech, kdy zejména romské děti byly do těchto institucí zařazovány víceméně „automaticky“ bez ohledu na možnost zákonných zástupců tento krok případně neschválit.

V roce 1998 byl právě pro tyto děti vypracován *Alternativní vzdělávací program zvláštní školy pro žáky romského etnika* (č. j. 35 252/97-24), jehož cílem bylo přizpůsobit vzdělávání v ZŠP s převahou romských žáků jejich specifickým potřebám a zájmům a usnadnit tak jejich společenskou integraci. Tento program byl koncipován jako alternativní, to znamená volitelný a zcela dobrovolný. Neměl se stát konkurencí dosud ještě platného Vzdělávacího programu zvláštní školy, nýbrž jeho doplňkem. Mohl být využíván ve všech ZŠP, kde se vzdělávají žáci romské národnosti, a to buď pouze pro romskou část třídy, nebo tam, kde romští žáci převažují, i pro celou třídu školy. Tento program byl k 31. 7. 2005 zrušen.

V souladu s postupným vyrovnáváním časové dotace vzdělávacích programů víceletých gymnázií, běžných základních škol a speciálních základních škol byl ve školním roce 2004/2005 učební plán ZŠP aktualizován; rozšířil se o jednu vyučovací hodinu v 7. ročníku na základě Metodického pokynu č. j. 12 207/2004-22. Tato navýšená hodina se do učebního plánu zařadila jako disponibilní časová dotace a šlo ji využít pouze na zvýšení hodinové dotace některého povinného předmětu, popř. s jeho současnou integrací s jiným předmětem a na zvýšení hodinové dotace některého volitelného předmětu nebo na zařazení dalšího volitelného předmětu. U volitelných předmětů v 7.-9. ročníku ředitel školy rozhodoval o jejich zařazení do ročníku.

Z důvodu vyrovnání vzniklého stavu byl v nadcházejícím školním roce 2005/2006 učební plán Vzdělávacího programu zvláštní školy na základě Metodického pokynu č. j. 11 818/2005-22 opět rozšířen o jednu vyučovací hodinu, a to v 8. ročníku. Došlo tak logickému hierarchickému uspořádání týdenní časové dotace ve vyšších ročnících učebního plánu vzdělávacího programu pro žáky s lehkým MP.

Na základě již zmiňovaného školského zákona č. 561/2004 Sb. a prováděcí vyhlášky MŠMT ČR č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných došlo kromě změny názvu (zvláštní škola se stala ZŠP) i ke změně organizace této školy – již nemá tři vzdělávací stupně, nýbrž se dělí stejně jako běžná základní škola na 1. stupeň (1.-5. ročník) a 2. stupeň (6.-9. ročník). Od školního roku 2007/2008 začaly ZŠP v České republice vyučovat v 1. a 6. ročníku podle svých školních vzdělávacích programů vytvořených na základě přílohy Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání upravující vzdělávání žáků

s lehkým mentálním postižením – RVP ZV-LMP (č. j. 20576/2005-2) a uzpůsobené jednak dětem, které školu navštěvují, jednak učitelům, které na ní učí.

Základní rozdíl RVP ZV-LMP od RVP ZV spočívá v požadavcích, které tato příloha obsahuje, a v tom, že respektuje sníženou úroveň rozumových schopností žáků. Rozdíly lze proto najít ve stanovených cílech, v klíčových kompetencích, v průřezových tématech i v obsahu vzdělávání. Zásadní rozdíl je zachycen např. i v použité terminologii. Nemluví se o tom, že žák na konci období dosahuje určité úrovně, ale formulace zní „žák by měl dosáhnout“. Nikdy nelze u těchto dětí garantovat dosažitelnou úroveň; někdy jejich mentální vývoj stagnuje, jindy neočekávaně akceleruje, v některých případech nastává regres. V RVP ZV-LMP je zdůrazněn význam výchovy ke zdraví, která dříve prolínala různými předměty, nebyla však samostatným předmětem. Nyní je součástí vzdělávací oblasti Člověk a zdraví a je samostatným vzdělávacím oborem.

ZÁVĚR

Z nastíněného vývoje ZŠP vyplývá, že předmět TV zůstává prakticky ve své týdenní dotaci nezměněn. S určitými výjimkami (především v období 1953–1960 a 1978–1993) zůstávají ve vzdělávacím programu v každém ročníku tři hodiny týdně. Terminologicky byl pro tento povinný vyučovací předmět užíván stále jediný termín – tělesná výchova, popř. tělocvik, s výjimkou období let 1978–1993, kdy celý název zněl Tělesná a sportovní výchova. Co se obsahu týče, zaznamenává TV společenské trendy stejně jako jiné oblasti života a školy.

Vzhledem k množství a rozpracovanosti přijatých zákonných ustanovení a předpisů můžeme konstatovat, že po zlomovém roce 1989 se na jedince se specifickými vzdělávacími potřebami, resp. s lehkým MP zaměřovala školská legislativa podstatně více než v minulých obdobích.

Význam TV v kontextu soudobého hypokinetického životního stylu a uplatnění absolventů ZŠP v manuálních profesích stále vzrůstá. Její obrovský výchovný potenciál spočívá v tom, že lze na žáky výchovně působit nikoli moralizováním, nýbrž bezprostředně při realizaci pohybových činností. Právě TV významnou měrou přispívá k výchově žáků s MP tak, aby se mohli v dospělosti, resp. po absolvování povinné školní docházky aktivně zapojit do života společnosti a realizovat se nejen v pracovním, společenském a rodinném životě, ale i v oblasti pohybových aktivit, jež mj. představují prevenci sociálněpatologických jevů této specifické části populace. ZŠP tedy poskytují i důkladný základ pro utváření životního stylu žáků, který u nich přetrvává do dospělosti.

Studie vznikla s podporou VZ MŠMT ČR MSM 0021620864.

REFERENČNÍ SEZNAM

- (2004). Aktualizované učební plány zvláštních a pomocných škol. *Učitelské noviny*, 107(27), 16.
- Bednářová, E. (1973). *Problematika zařazování dětí do škol pro mládež vyžadující zvláštní péči*. Praha: Ústav školských informací.
- Černá, M., Novotný, J., Stejskal, B., & Zemková, J. (1995). *Kapitoly z psychopedie*. Praha: Karolinum.
- Eisová, A. (1983). *Kapitoly z dějin psychopedie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Karásková, V. (2005). *Úvod do didaktiky tělesné výchovy žáků s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Lejčarová, A. (2007). Úroveň vybraných koordinačních schopností žáků základních škol praktických v závislosti na etiologii jejich intelektového postižení. *Česká kinantropologie*, 11, 61–71.
- Lejčarová, A. (2008a). Level of selected fitness abilities of pupils at practical elementary schools in relation to the aetiology of their intellectual disability. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Gymnica*, 38(3), 45–54.
- Lejčarová, A. (2008b). Motor performance of pupils at practical elementary schools in relation to their degree of intellectual disability. *Acta Univ. Carol. Kinaanthrop.*, 44, 49–64.
- Ludvík, F. (1954). *Školství pro mládež vyžadující zvláštní péči*. Praha: SPN.
- Matějček, Z. (1991). *Praxe dětského psychologického poradenství: Vysokoškolská příručka pro filozofické a pedagogické fakulty*. Praha: SPN.
- Mauer, J. (1917). *Jak poznati duševně úchylné děti a kterak je učiti v pomocné škole*. Praha: Stálý výbor českých sjezdů pro péči o slabomyslné a školství pomocné.
- Michalík, J. (2001). Obecné podmínky školské integrace v České republice. In O. Müller et al. (Eds.), *Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami v běžné škole* (pp. 10–52). Olomouc: Univerzita Palackého.
- Nejedlý, Z. (1948). *Školský zákon/Projev ministra školství a osvěty prof. Dr. Zdeňka Nejedlého a text zákona o základní úpravě jednotného školství*. Praha: Státní nakladatelství.
- Popelář, B. (1964). Úvod do speciální didaktiky dětí a mládeže duševně vadné. In V. Predmerský, V. Doutlík, V. Kalibán, & B. Popelář (Eds.), *Psychopedie*:

- Speciální pedagogika mládeže duševně vadné* (pp. 85–107). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Prokeš, J. (1987). Školy pro mentálně postižené. In V. Šimůnková et al. (Eds.), *Výchova a vzdělávání mládeže vyžadující zvláštní péči v Československu* (pp. 51–70). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. (2005). Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze.
- Slomek, Z. (1987). *Školy pro mládež vyžadující zvláštní péči*. České Budějovice: Krajský pedagogický ústav.
- Stanka, J. (1983). K problematice diferenciaci zvláštní školy. In J. Senka & I. Učeň (Eds.), *Diferencovaná zvláštní škola: Sborník materiálů z celostátní instruktáže je konceptním problémům diferencované zvláštní školy* (pp. 11–12). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Švarcová, I. (2000). *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. Praha: Portál.
- Teplá, M. (2003). Vzdělávání dětí, žáků a dospělých s mentálním postižením. In B. Housarová (Ed.), *Speciálněpedagogická čítanka* (pp. 45–85). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.
- Teplý, J. (1963). *Organizace škol pro mládež vyžadující zvláštní péči*. Praha: SPN.
- Valenta, J. (1991). Karel Slavoj Amerling–Komenský 19. století. In J. Pešková, J. Cach, & M. Svatoš (Eds.), *Pocta Univerzity Karlovy J. A. Komenskému* (pp. 387–391). Praha: Karolinum.
- Zeman, J. (1928). *Črty z pedopatologie*. Praha: Dědictví Komenského.
- Zemková, J. (1982). Vzdělávání mentálně retardovaných. In M. Černá, J. Novotný, & J. Zemková (Eds.), *Kapitoly z psychopedie* (pp. 64–94). Praha: Univerzita Karlova.

Legislativní dokumenty

- Říšský zákon o školách obecných s nejdůležitějšími nařízeními prováděcími a s definitivním řádem školním a vyučovacím pro školy obecné a měšťanské: se srovnávacími pozn. pro prakt. službu školní: vyd. z nařízení c. k. ministerstva kultu a vyučování*. (1907). Praha: C. k. školní knihosklad.
- Sbírka říšských zákonů školských. Díl 1.* [Upravil Josef Král]. (1894). Praha: Wiesner.
- Sbírka říšských zákonů školských. Díl 2. Sbírka zemských zákonů školských.* [Upravil Josef Král]. (1894). Praha: Wiesner.

Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měštanské i pro školy (třídy) pomocné: výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 30. července 1937; č. 105.513-I): doplněný podrobným výkladem a úplným abecedním rejstříkem. [Upravil Josef Antonín Kupka]. (1937). Velké Meziříčí: Alois Šašek.

Učební osnovy zvláštní školy (1. Vyd.). (1989). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Učební osnovy zvláštní školy: 1.-9. ročník. (1993). Praha: Septima.

Učební plán a učební osnovy (s organizačním řádem) pro školy zvláštní. (1949). Praha. Ministerstvo školství, věd a umění v Praze.

Vyhláška MŠ ČSR č. 95/1978 Sb., o školách pro mládež vyžadující zvláštní péči.

Vyhláška MŠ ČSR č. 93/1978 Sb., o základní škole.

Vyhláška MŠMT ČR č. 291/1991 Sb., o základní škole.

Vyhláška MŠMT ČR č. 399/1991 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách.

Vyhláška MŠMT ČR č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách.

Vyhláška MŠMT ČR č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

Vyhláška MŠMT ČR č. 62/2007 Sb., kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

Vzdělávací program zvláštní školy. (1997). Praha: Septima.

Zákon č. 86/1929 Sb., o pomocných školách (třídách).

Zákon č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon).

Zákon č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon).

Zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

Mgr. et Mgr. Alena Lejčarová, Ph.D.
 Fakulta tělesné výchovy a sportu
 Univerzita Karlova
 José Martího 31
 162 52 Praha 6
 e-mail: lejcarova@ftvs.cuni.cz

PHYSICAL EDUCATION IN PRACTICAL ELEMENTARY SCHOOLS IN THE HISTORICAL VIEW

The aim of this paper is to outline how physical education taught at special schools intended primarily for children with mild intellectual disability has evolved. The institutions in question are special schools (officially referred to as “practical elementary schools”), which have existed since 1948.

Research of both historical and contemporary legislation and other sources related to the education of children with specific educational needs indicates that there has essentially been no change in the weekly allotment of physical education. With the exception of periods 1953–1960 and 1978–1993, three hours a week have always been and continue to be set aside for physical education in every class. Any changes observed apply instead to the content of these lessons and organisational matters related to teaching. This fact is undoubtedly linked to the social changes that have taken place in all fields of human activity and the gradual formation and improvement of the legal conditions for the education of people with various disabilities.

Given the quantity of legislation enacted it is fair to say that since the turning-point year of 1989 the legislation has paid considerably more attention to individuals with special educational needs, such as mild intellectual disability, than in previous periods – not only is there more legislation, it is also more detailed and thorough.

Key words: *special school, mild intellectual disability, special schools, mild intellectual disability, physical education, educational legislation.*

Tab. 1
Strukturovaný přehled historického vývoje tělesné výchovy v kontextu vývoje základní školy praktické

Rok	Legislativní dokument	Název školské instituce pro žáky s lehkým MP	Délka povinné školní docházky	Název učebního předmětu	Týdenní dotace předmětu, inovace
1869 1905	Říšský zákon o školách obecných. Řád školní a vyučovací č. 159 ř. z.	Pomocné či podpůrné třídy při obecných školách (I. v Praze 1896) – tři oddělení: 1.-3. třída; 4.-5. třída; 6.-8. třída.	8 let	Tělocvik	V prvním oddělení 1 hod.; ve druhém a třetím oddělení 2 hod.
1928 1929 1937	Učební osnovy a jednotné výchovné směrnice. Zákon č. 86/1929, o pomocných školách (třídách). Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské i pro školy (třídy) pomocné.	Pomocná škola (třída) jako větev běžných obecných škol – tři stupně: nižší, střední, vyšší.	8 let	Tělocvik	Důraz kladen na cvičení v přírodě, na využívání nápodobivých her na nižším stupni, pohybových her na středním stupni a na stupni vyšším cvičení postřehu, pozornosti a obratnosti.
1948 1949	Zákon č. 95/1948, o základní úpravě jednotného školství. Učební plán a učební osnovy (s organizačním řádem) pro školy zvláštní.	Zvláštní škola – čtyři stupně: přípravný, nižší, střední, vyšší.	9 let	Tělesná výchova	Na přípravném stupni 6 hod.; na nižším, středním a vyšším stupni 3 hod. Na vyšším stupni obvykle dělení do skupin dle pohlaví.
1953	Zákon č. 31/1953, o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon).	Zvláštní škola – mnohé zřizovány jako internátní.	8 let	Tělesná výchova	2 hod. v každém ročníku.

1960 1961	Zákon č. 186/1960, o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon). Učební osnovy pro zvláštní školy.	Zvláštní škola.	9 let	Tělesná výchova	3 hod. v každém ročníku. Možnost rozdělit třídy 6.-9. roč. dle pohyblivosti žáků nejbližších ročníků.
1978	Zákon č. 63/1978, školský zákon. Vyhláška č. 95/1978, o školách pro mládež vyžadující zvláštní péči.	Zvláštní škola – od 4. ročníku diferenciace na typ A (pro žáky rozumově vyspělejší) a typ B (pro rozumově slabší).	10 let (ZvŠ 8 let + 2 roky zvláštní odborné učiliště, nebo závěrečné třídy při ZvŠ, popř. při ZvOU).	Tělesná a sportovní výchova	V 1.-3. roč. 3 hod., od 4. roč. 2 hod. Osnovy TV nebyly diferencovány. Od 6. roč. dělení do skupin dle pohyblivosti. Od 4. roč. možnost využití 2 doplňovacích hodin týdně k posílení kteréhokoli předmětu.
1984 1989	Zákon č. 29/1984, o soustavě základních a středních škol (školský zákon). Učební osnovy zvláštní školy.	Zvláštní škola.	10 let	Tělesná a sportovní výchova	V 1.-3. roč. 3 hod., od 4. roč. 2 hod. Od 4. roč. možnost využití 2 doplňovacích hodin týdně k posílení kteréhokoli předmětu. Dělení do skupin dle pohyblivosti ve věku 11–14 let.

1990 1991	Zákon č. 171/1990, kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984. Vyhláška č. 399/1991, o speciálních školách a speciálních materských školách.	Zvláštní škola – tři stupně: nižší (1.–3. roč.), střední (4.–6. roč.), vyšší (7.–9. roč.); možnost otevřít nižší stupeň ZvŠ při základní škole; při ZvŠ možnost zřídit třídy pomocné školy.	9 let		
1993	Učební osnovy zvláštní školy 1.–9. Ročník.	Zvláštní škola.	9 let	Tělesná výchova	3 hod. v každém ročníku. Od 4. roč. možnost využití 1 do- plňovací hodiny týdně k posílení kteréhokoli předmětu. Od 7. roč. doporučeno dělení do skupin dle pohlaví.
1997	Vzdělávací program zvláštní školy. Vyhláška č. 127/1997, o speciálních školách a speciálních materských školách.	Zvláštní škola – možnost otevřít speciální třídy pro žáky jiného stupně či typu postižení a experimentální rehabilitační třídy pomocné školy.	9 let	Tělesná výchova	3 hod. v každém ročníku. Od 4. roč. možnost využití 1 do- plňovací hodiny týdně k posílení kteréhokoli předmětu.
2004	Metodický pokyn č. j. 12 207/2004-22.	Zvláštní škola.	9 let	Tělesná výchova	3 hod. v každém ročníku. Rozšíření učebního plánu o 1 hod. v 7. roč.

2004	Zákon č. 561/2004, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.	Základní škola praktická - dva stupně: první (1.-5. roč.) a druhý (6.-9. roč.). Od školního roku 2007/2008 výuka v 1. a 6. roč. dle školních vzdělávacích programů vytvořených na základě RVP ZV-LMP.	9 let	Tělesná výchova	3 hod. v každém ročníku. Rozšíření učebního plánu o 1 hod. v 8. roč.
2005	Metodický pokyn č. j. 11 818/2005-22. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením.				